

Kõrgem Kunstikool Pallas

Fotograafia osakond

Visuaaluurimuslik fotoprojekt “Päevaraamat”

Lõputöö

Andra Rahe

Juhendajad: Kaisa Eiche
Raphaël Gianelli-Meriano

Tartu 2025

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. AUTORIPOSIITSIOON.....	5
1.1 Liikumispuudega fotokunstnik	5
1.2 Isikunäitus “Valu puhang”	7
2. TARTU ÖÖELU JA SELLE JÄÄDVUSTAMINE	9
2.1 Pildistamine Sodiaagis	9
2.2 Pildistamine Ümarlaus	11
2.3 Perekond Kaurid	13
3. PROJEKTI “PÄEVARAAMAT” KUJUNEMISLUGU	15
3.1 Töövahendid ja ettevalmistus	15
3.2 Suhe pildistatavatega	16
3.3 Protsess enne ja peale pildistamist	18
3.4 Lõplik pildivalik	20
3.5 Väljapanek ja esitus galeriis	21
4. HAAVATAVATE INIMGRUPPIDE PILDISTAMINE	23
4.1 Haavatavuse pildistamine	23
4.2 Marginaalseid näiteid fotoajaloost	27
4.2.1 Larry Clark	27
4.2.2 Mary Ellen Mark	28
4.2.3 Richard Billingham	29
4.3 Eneserefleksioon	30
KOKKUVÕTE	32
SUMMARY	34

KASUTATUD KIRJANDUS	36
LISAD	37
LISA 1 Kaure tutvustav tekst	37
LISA 2 “Päevaraamat” valik fotosid	39
LISA 3 Uusaasta hommik Kauride juures	60

SISSEJUHATUS

Visuaaluurimuslik fotoprojekt “Päevaraamat” portreerib psüühiliste erivajadustega inimeste igapäevaelu ühe Viljandi päevakeskuse näitel. Päevakeskuses Vinger kohtun ligi kahekümne indiviidiga, kelle lugu ja karakterit iga külastusega lähemalt tundma õpin. Lõputöö eesmärk on suurendada selle marginaalse ühiskonnagrupi kohta teadlikkust ja normaliseerida avalikkuse jaoks nende olemuslikku eripära.

Antud teema valik ei ole minu jaoks juhuslik. Olles kasvanud üles raske liikumispuudega, olen leidnud õpingute jooksul kutsumuse kunsti kaudu puuet normaliseerida. Lisaks soovisin lõputöö raames arendada teadmiseid ja oskuseid analoogfotograafia valdkonnas ning tunda end enesekindlalt pimikus töötades.

Kirjalik töö jaguneb neljaks osaks. Esmalt tutvustan oma autoripositsiooni kunstnikuna. Seejärel annan ülevaate varasematest projektidest, mis on viinud mind projekti „Päevaraamat“ ideeni. Kolmandas peatükis keskendun fotode valmimisprotsessile ja päevakeskuse liikmete dokumenteerimisele. Neljandas osas arutlen haavatavate inimrühmade fotografeerimise üle ning toon esile fotokunstnikke, kelle looming on projekti jooksul olnud minu jaoks inspiratsiooniks ja toeks.

Galeriis Pallas esitlen lõputööde näituse raames valikut suurendatud fotodest selleks septsiaalselt valmistatud fotokarbis. Suurem eesmärk on välja anda mahukas fotoraamat, mida saadavad isiklikud tekstid. Kirjaliku ja praktilise töö käigus areneb välja teadlikum autoripositsioon, mis toetab inimgruppide fotografeerimist, kelle vastu fotokunstnikuna huvi tunnen.

Soovin tänada oma juhendajaid Kaisat ja Raphaëli – nende tugi on olnud hindamatu. Olen tänu neile selle aasta jooksul kasvanud märgatavalt enesekindlamaks fotokunstnikuks. Tänan Käty Tarkpead, kes mind tehnika ja ilmutuprotsessidega aitas. Aitäh Toomas Kalvele, kes andis nõu igas etapid ning oli piltide suurendamisel abiks. Olen südamest tänulik päevakeskus Vinger liikmetele, Ruth Sepale ja teistele töötajatele usalduse ja koostöö eest. Tänan perekond Kaure nende sõpruse eest.

1. AUTORIPOSITSIOON

Antud peatükk sisaldab isiklikke mälestusi ja katkendeid haiglapäevikust, et näidata, kui sügavalt on fotograafia ja lugude kogumine põimunud mu igapäevaeluga. Talvel 2024 ootas mind ees keeruline operatsioon – mu kõverdunud reieluu saeti sirgeks ja rekonstrueeriti koos puusaliigesega. See oli hirmutav ja valus protsess, kuid soov kogetut jäädvustada püsis.

Mõte dokumenteerimisest tekkis sellest, kui meenutasin ühe varasema põetaja soovitus: “Kui sa siibril ei suuda põit tühjendada, lase kraanil vett joosta ja kujuta ette, et oled keset merd.” Need sõnad jäid minuga. Haavad, potitamine, põetaja vahune kilekinnas – kõik see muutusid kaamera kaudu talutavamaks. Kaamera taga olin korraks mitte patsient, vaid vaatleja. See positsioon aitas mul kogemust taluda, aga ka tõlgendada – mitte ainult isiklikul, vaid visuaaluurimuslikul tasandil.

1.1 Liikumispuudega fotokunstnik

Mäletan, kui olin kuuene siis isa oli mulle ehitanud rambi, et saaksin iseseisvalt õue minna. Oli kasvuperiood ja murdsin taaskord jalaluu. Korjasin varvastega muru seest võilille õisikuid, mu labajalg vaevu liikus, peagi õppisin uuesti kõndima. Kui mõtlen lapsepõlvele, siis ei meenu mulle esmalt vanaema Vilma pühapäevahommikune pannkoogilaud või me pere esimene kass nimega Soolikas, vaid lugematu arv luumurde ja lastetoa neli seina. Tunnen, kuidas kogetu mõjutab mind tugevalt ka tänapäeval – olen sotsiaalsetes olukordades pigem ärev inimene.

Ortopeedia osakond, kuhu alatihti satun, on täidetud valdavalt eakamate prouadega, kes ootavad puusa- või põlveproteesi endoproteesimist. See keskkond on mulle aga tuttav ja turvaline, turvalisem kui koolipink või bussiootepaviljon. Täna kirjutan enda lõputööd, aasta tagasi samal ajal täitsin aga haiglapäevikut. Reflekteerisin enda sisemaailma, kuid veelgi suurema huviga asusin lugusid koguma.

Palat 220, Tartu taastusravi kliinik. Olen siin varemgi olnud, viimati üle viie aasta tagasi. Andsin toona ühele naisterahvale proteesiliimi, mille olin hambapasta pähe ostnud. Nüüd on minu saatusekaaslasteks proua Ene Jõgevall ja Maie Tartust – mõlemad soojalt naeratavad ja ulatavad mulle omi ajalehti lugeda, kahjuks lähevad nad juba homme koju.

Intensiivravipalatis kohtusin valudes härra Üloga, kes oli ilmselt ainuke meesterahvas terve osakonna peale. Seitse naist palatis olid eeskujulikult vakka, aga Ülo oigas nagu sõjast tulnu. Vaatasime mõlemad kõverate nägudega, kuidas intensiivis rahvas vahetus, meid mõlemat jäeti aga nukralt paigale.

Kohtusin Elle Ailiga. Selgub, et meid ühendab lisaks puusaproteesile ka sama juuksur Agnes. Jutuvada saab hoo sisse ja etteruttavalt ütlen siinkohal ära, et olen aasta hiljem samal ajal juba tema 65. aasta juubelil tantsu vihtumas. Elle Aili räägib, kus kõik eri paikades ta reisimas on käinud, Hurghadast Jaapanisse välja! Võtan peale me vestlust eesmärgiks koguda raha ka enda esimeseks sooloreisiks. “Uudishimu on elus kõige tähtsam,” utsitab Elle Aili takka.

Siin oli ka üks naine, kes sai uue puusa, läks bussiga koju, buss sõitis teelt välja ja naine murdis õnnetult enda teise puusa ning toodi samasse palatisse tagasi. Mäletan, kuidas viimasel päeval intensiivis end kitse selga ajasin, et talle head aega soovida. See oli esimene ja viimane kord, kui ta nägu kardinasiinide vahelt nägin.

Foto 1.1.1. Tartu taastusravi kliinik, Elle Aili, erakogu, 2024

Foto 1.1.2 Tartu taastusravi kliinik, erakogu, 2024

Lapsena võtsin haiglapalatisse kaasa mängukoera Mupsiku – see andis turvatunnet. Täna täidab sarnast rolli kaamera. See on abivahend, mis toetab mind teinekord rohkemgi kui küünarkark. Kaamera aitab mul puterdamata sotsiaalsetes olukordades inimestega suhelda, pakub jõudu ja kaitset, teinekord ettekääned kohalolekuks. See võimaldab mul osaleda ja suhestuda maailmaga viisil, mis tundub loomulik ja turvaline. Ja see emotsioon, mida tunnen, kui pilt õnnestub – olen taaskord sentimeetri võrra pikem.

1.2 Isikunäitus “Valu puhang”

2023. aasta hilissuvel avasin Aparaaditehases oma esimese isikunäituse “Valu puhang”. Näitusega võtsin fookusesse enda haiguse poolt räsitud keha, kuid suurem eesmärk oli näidata, mis toimub ühe puudega ebakindla noore naise peas. Tavapärasest olukorrast on enese pildistamine olnud pigem muserdav, kuid nupule vajutamine ei tundunud hirmutav kui võtsin fookusesse enda keha uurida haiguse kaudu. Nõnda justkui eraldasin ennast oma haigusest, teisalt sõbrunesin enda keha ja diagnoosiga.

Näitusel kasutasin isiklikke röntgenpilte ning sidusin neisse ohaka – taime, mis sümboliseeris teravat valu, mida haiguse poolt põhjustatud sagedased luumurrud ning mõrad endaga kaasa on toonud. “Puhang” võttis ette abivahendid ja aastatega moondunud keha, et näidata neid nii ehedalt kui võimalik, püüdes sel viisil normaliseerida puudega

naise keha ühiskonnas. Näituse ettevalmistamine toimus kui protsess, mille eesmärk kandis endas leppimist ning viimaks aktsepteerimist.

Foto 1.2.1 ja 1.2.1 Seeriast “Ma ei oska kükitada”, erakogu, 2023

Narr lugu, kuid paraku olen ma endale igav subjekt pildistada. Siiski on enesedokumenteerimine muutunud osaks minu loomepraktikast. Teen seda ka tunde, et kui soovin pildistada teisi, pean pildistama iseennast. Minu liikumispuue, mida olen pikalt tajunud takistusena, on õpingute käigus omandanud uue tähenduse: see ei ole mitte ainult isiklik kogemus, vaid ka ühenduslülid nende inimrühmadega, kelle dokumenteerimise vastu tunnen professionaalset huvi. Olla teistsugune – see on justkui õnn ja õnnetus koos. Kunsti kaudu olen leidnud võimaluse käsitleda puuet mitte ainult kui isiklikku lugu, vaid ka kui visuaalkultuuri osa, mida on võimalik tõlgendada, normaliseerida ja nähtavaks teha.

2. TARTU ÖÖELU JA SELLE JÄÄDVUSTAMINE

Mulle tundub, et mida suurem risk võtta, seda suurem on võimalus luua suurepärase kunstiteose. Mõtted liiguvad Chris Burdenile, kes Vietnami sõja vastuhakuks lasi sõbral vintpüssist endale käsivarde tulistada ja mõni aasta hiljem ennast Volkswageni katusele risti lüüa. Auto sõitis mööda linna, mees naelutatud katusele. See oli nii hämmastav tegu, et David Bowie kirjutas sellest isegi oma laulus “*Joe the Lion*” (1977). Järgnevalt kirjeldan enda seikluseid Tartu ööelu pildistamisel. Teadvustan endale, et iga retk ööellu suurendab tõenäosust murda mõni luu.

2.1 Pildistamine Sodiaagis

Võib öelda, et äärealadel olevad inimrühmad ja nende pildistamine on läbi aegade fotograafide hulgas olnud populaarne temaatika. Kõige romantiseerimine, mis on vähegi teistsugune ja kummastav, tundub fotograafias ajalooliselt loomulik. Aastal 2021 sattusin nägema Anders Peterseni näitust “Lehmitzi värvid”. Peterseni pildikeel ja tugevad karakterid fotodel mõjusid mulle niivõrd inspireerivalt, et hakkasin huvi tundma Tartu ööelu ja selle jäädvustamise vastu. Tundsin soovi jäädvustada midagi sarnast ning seadsin sammud Sodiaaki. Eesmärk oli pildile püüda sealseid asukad neile omases keskkonnas.

Sodiaagi uksel tervitasid mind kaks turvameest, üks silmast pime, teine suutis kehakaalu tõttu vaevu liikuda. Ühe õnnetu oli kiirabi juba varakult peopaigast minema toimetanud. Oli veel rattaprillidega rekkajuht Ülle, kes mängib igal vabal hetkel tennist ning baaridaam Lea, kelle pildistamiseks pidin vähemalt viis jooki tellima. Olles ise meeter nelikümmend pikk, ukerdasin suurema takistusega rahva keskel ringi. Tundsin, et olin sattunud aurusauna, kus kaamera ühes end rahva keskel vägagi koduselt tundsin. Ehmatas vaid rosolje laual, mis oli juba viis tundi soojas olnud.

Kohtasin muhedat kaamerameest Arvi Graubergi, keda silmasin ka möödunud aastal. Tal oli seljas uus Jamaica särk, eest lahti nõõbitud, eelmisel olid tantsivad ahvid. Mees salvestab vanale VHS kassetile kõik Sodiaagi peod. Nähes mind seebikarbiga, tundus nagu

kohtuksid vanad kolleegid, tundsime vastastikust austust. Trehvasin ka Tartu toiduklubi* Kristinat, kes Taavi Libe saates rääkis, et soovib saada lauljaks. Sooja tunde tekitas poolpime turvamees, Kristina kõrval, kelle ülesandeks oli mikrofoni hoida ja igal kolmandal taktil tamburiini vastu rinda lüüa. Lava väisas veel ka *a cappella* täht Maie Parrik, kes jälgis pingsalt kella, et kindlasti jõuda kella kümnesele bussile. Nii kõlas Maie repertuaarist vaid kolm lugu, enne kui vanaproua varakult minema tõttas.

Nõnda on mul õnnestunud üles pildistada mõlemad kaks Sodiaagi lõpupidu enne kultusbaari lõpliku sulgemist. Valik fotosid on jõudnud Eesti Rahva Muuseumi seintele näituse “Kellele kuulub öö?” raames ning asuvad nüüd muuseumi arhiivis (ERM, 2024). Lõbus mäng kaameraga sai minu jaoks ootamatult millekski, mis mulle ellu värvi ja motivatsiooni ning uskumatul kombel isegi raha sisse hakkas tooma. Lisaks ka hulgaliselt palju värvikaid kontakte ja võimalusi. Näiteks on mul tänu pildistamisele alati kutse ja priipääse Heiki Hainsalu pidudele ja võimalus pildistada nii teda ennast kui ka tema alla kuuluvaid artiste nagu Popstaar Raits, Viinahaua Hillar Kohv, Marco Tasane, Barbie Älis, Maie Parrik ja teised.

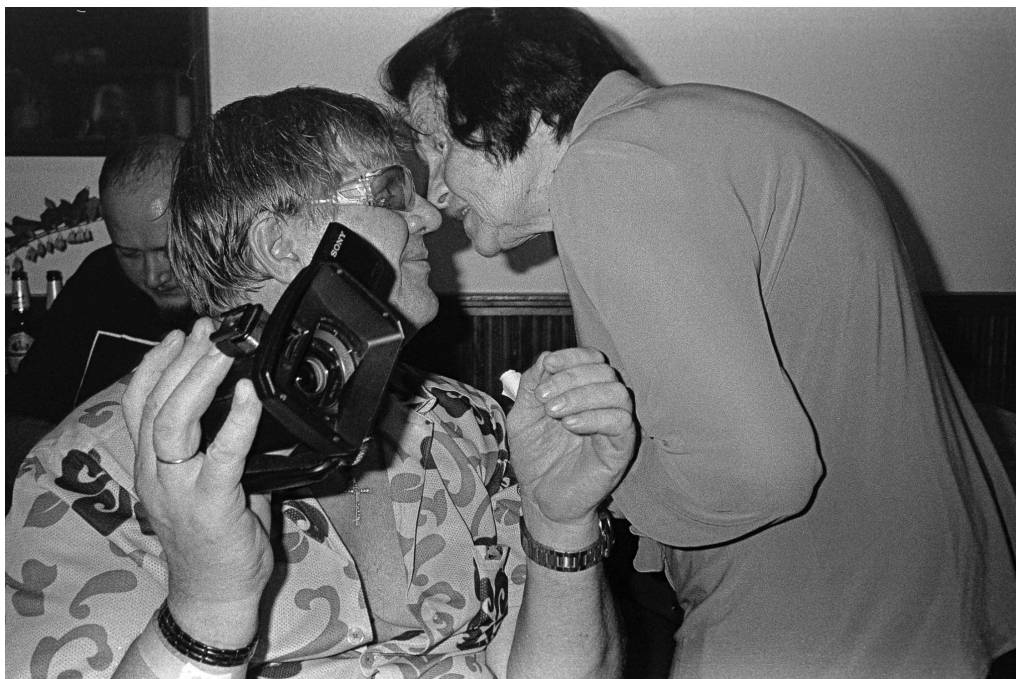

Foto 2.1.1 Sodiaak, seeriast “Pidu saunas”, erakogu, 2022

Foto 2.1.2 Sodiaak, erakogu, 2021

Tartu toiduklubi Mitteametlik Tartus tegutsev seltskond, kes väisab kultuuriüritusi, lootuses nautida tasuta veini ja suupisteid.*

2.2 Pildistamine Ümarlaua baaris

Tundsin Sodiaagis end elavana ja soovisin midagi sarnast kaamera vahendusel kogeda uuesti ja uuesti. Kui Sodiaak lõplikult kinni läks, leidsin uueks huviobjektiks Narva maantee 107 asuva Ümarlaua baari. Lõbusa letitaguse ja eraldatud suitsunurgaga tilluke baar annab peavarju kõigile hommikul seitsmest õhtul kella seitsmeni. Ja nõnda iga jumala päev! Baari südameks on mahukas mahagonist ümarlaud, mille ümber saab kokku kõikvõimalikke tegelasi linna arhitektist lõbunaisteni välja.

Viimane kord Ümarlauas tervitas mind kolm vanemat härrasmeest, kes peale põgusat vestlust ei lubanud enda õllekanne pildile püüda. Letist limonaadi tellides suudles üks neist härrastest mu pealage endal silmast mäda tilkumas. Hiljem lisas veel, et teab, mida tähendab inimese tapmine. Oli au kohata Jane, kes saabus Ümarlauda Võru tänava Sõbra Pesast. Sõbra Pesast endaga kaasa oli naine haaranud tõsiselt koguka mehe, kellel polnud kahju kaksteist eurot Sovetskoje pudeli eest välja käia.

Jane rääkis, et on kakskümmend aastat oma mehega koos olnud ja nüüd teist korda väljas, eesmärgiks flirtida võõraste meestega. Kuidagi jõudis lugu Jane isani, kes töötas lihakombinaadis. Mees kukkus kasti otsast põrandale, tekkis ajukärbumine, mis alles kaheksa aastat hiljem lõppes surmaga. Jane ütles, et võin temast soovi korral loo kirjutada, kui vaid nime ära muudan. Muutsingi.

Mu kõrvale istub eakas daam Sirje, kes töötab Pauluse kiriku taga Maximas koristajana. Valvan truult Sirje käekotti, kuni ta suitsuruumis asjatab. Baari omanik proua Anu korjab klaastarat ja käib lohakamad kliendid lapiga üle, tihti vilksatab suitsuruumi uks ja televiisorist tuleb ikka ja jälle Õnne 13. Mõnikord sukeldun ööellu, kuid saan vaid toimuvat vaadelda, kaamera nukralt kotis.

Foto 2.2.1 Ümarlaud, suitsunurk, 2022

Uskumatul kombel sattusin pea aasta hiljem haiglapalatit jagama proua Anu endaga ja kuulasin imestusega meenutust päevast, mil Ümarlaua uksele sai “SULETUD!” silt. Naine, kes mulle limonaadi serveeris ja üleväsinud kliente hurjutas, lamas nüüd vaagnamurruga abitult kõrvalvoodis. See peab olema saatus, mõtlesin ma kohe. Vahepeal on mul tobe hirm, et kohad, mida kaameraga külastan järjest kaovad: Sodiaak, Ümarlaud ja ringlevad kuulujutud, et ka Salong on enda otsi koomale tõmbamas.

2.3 Perekond Kaurid

Ühel enda öisel fotorännakul Kultuuriklubisse Salong kohtasin abielupaari Allarit ja Ave. Viljandi külje all elav duo on nüüdseks koos olnud pea kümme aastat. Allar on suur arvutimängude austaja, Avele meeldivad loosimängud ja Provansaali majonees. Mõlemad unistavad aga lauljakarjäärist ning loodavad nõnda ühel päeval ka raha teenida.

Märkasin, et Kaurid jagavad enda sotsiaalmeedias rohkelt intiimseid ja vahetuid hetki igapäevaelust. Võtsin nendega ühendust ettepanekuga mõlemat portreeterida “Minu lugu on minu lugu on minu lugu on...” näituseprojekti raames (PallasFoto, 2025). Näituse fookuses olid erinevate perekondade isiklikud ja puudutavad lood. Koostöös Kauridega sündis fotoseeria, mida täiendas huumorit ja armastust täis kirjatükk (Lisa 1). Minu eesmärk oli valminud teosega näidata, et olenemata puudest ihkavad kõik inimesed kogeda armastust ning luua tähendusrikkaid inimsuhteid.

Külastasin Kaure esmakordselt 2023. aasta suvel, veetes abielupaariga nende kodukandis Viljandis terve päeva. Väisasime tähendusrikkaid paiku nagu esimene ühine kodu Liiva tänaval, mõlema lemmiklokaal Legend ja Viljandi lossimäe serv, kuhu on maetud Ave armastatud jänes Volli. Kogu päev kulges niivõrd meeleolukalt, et peagi leidsin ennast külastamas Kaure nii argi- kui ka sünnipäevadel ning paari pildistamine muutus täiesti tavaliseks osaks me kohtumistest. Mõlemat lähemalt tundma õppides panin tähele lõpmata palju siiraid ja põnevaid momente. Ave ja Allari jagatud lood on korraka ilusad ja traagilised, kuid ka uskumatult värvikad ja seiklusrohked.

Foto 2.3.1 Kaurid Salongis esinemas, erakogu, 2023

Kuna Kaurid on päevakeskus Vingeri liikmed juba pikki aastaid, olin peagi oodatud nendega liituma keskuse enda ruumides. Otsides 2024. aasta sügisel lõputöö jaoks temaatikat, ei läinud mul kaua mõistmaks, et soovin sarnaselt Kauridele pildistada ka teisi päevakeskuse liikmeid. Teadsin, et see on projekt, millest ka ise inimesena tohutult tagasi saan. Esialgne ärevus, teadmatus selle ees, mida ootada, asendus kiiresti kuuluvustundega.

Ühel hetkel märkasin keskuse seinal ka enda lillelist nimesilti, teiste liikmete nimesiltide hulgas. See lihtne žest oli minu jaoks tähenduslik, tähistades vastuvõtmist mitte ainult külastajana, vaid osana kogukonnast. Minu kohalolu ei olnud neutraalne – see muutis keskkonda, suhteid ja kujutatud pilti. Sellest hetkest alates ei olnud ma enam pelgalt dokumenteerija positsioonil, vaid osalesin päevakeskuses sotsiaalselt ja emotsionaalselt kaasatuna. See sundis mind ümber mõtestama dokumentalisti rolli suletud kogukonnas: olin samaaegselt vaatleja, sõber, kaamera kaudu loo edastaja ja vee palju muudki.

3. PROJEKTI “PÄEVARAAMAT” KUJUNEMISLUGU

Selles peatükis annan ülevaate lõputöö praktilise osa tööprotsessist, kirjeldades nii kasutatud töövõtteid kui ka tehnilisi lahendusi analoogfotograafia vallas. Samuti keskendun pildistamisprotsessi kulgemisele päevakeskuses Vinger, kus dokumenteerisin psüühiliste erivajadustega inimeste igapäevaelu. Protsessi analüüs tugineb vahetult enne ja pärast pildistamisi peetud päevikumärkmetele, mille kaudu olen püüdnud mõtestada enda kohalolu, eetilisi valikuid ning fotograafina kujunevat autoripositsiooni.

3.1 Töövahendid ja ettevalmistus

Olen Tartu ööelu pildistades kasutanud valdavalt mustvalget filmi ja kaamerat Yashica T3. Teadsin, et pildistamine päevakeskuses vajab palju tundlikumat lähenemist kui Bruce Gildenile saranselt kompaktkamera pildistatavale näkku surumine. Tuli õppida kasutama mitmekülgsemaid töövõtteid ning pilti kannatlikumalt “oodata”. Fotograafina pean oluliseks "õnneliku õnnetuse" ehk juhuslikkuse rolli loomingulises protsessis. Siiski soovisin kaadrit kontrollida – olla kohal ja valmis, ent mitte pealetükkiv, lastes hetkel loomulikult juhtuda. Lõputöö praktiline osa kujunes seetõttu tasakaalu otsimiseks kontrolli ja spontaansuse vahel, tehnilise meisterlikkuse ja inimliku intuitsiooni vahel.

Eesmärk oli kasutada erinevaid analoogkaameraid ja objektive, et tuua sisse vaheldusrikkust ja kasvatada enda tehnilisi oskuseid. Põhiliseks töövahendiks osutus isiklik kaamera Canon EOS-1, millele lisasin 50mm, 80mm ja 28mm fookuskaugusega objektive. Soovisin, et portreed oleksid võimalikult puhtad ehk tehniliselt oskuslikult teostatud ning moonutamata. Lainurkobjektiiv võimaldas lisada visuaalset avarust ja haarata kaadrisse rohkem ruumi või mitut inimest korraga.

Alustasin pildistamisega hilissügisel, mil valgustingimused polnud parimad – toetusin põhiliselt suurele avale, lisaks õppisin esmakordselt filmi lükkama (inglise keeles *pushing film*). Hoidsin kaasas alati ka enda Yashica T3 35mm 2.8 kompaktkamerat, millel on automaatsed pildistamise sätted ja välk. Kuna Yashica T3 on seni olnud mu põhiline töövahend baarides pildistamas käies, tundsin antud kaamerat vaatamata oma

juhuslikkusele kõige paremini. Lisaks arvestasin asjaoluga, et paari päevakeskuse liikme puhul on välgu kasutamine nende tervisele ohtlik. Muuseas pildistasin sekka ka Sony hübriidkaameraga, et keskuse liikmetel oleks projekti alguspäevil põnev endast tehtud pilti koheselt näha.

Uueks väljakutseks oli õppida kasutama keskformaatkameraid Plaubel Makina 67 ja Fuji GW690 II. Mõlemad kaamerad on palju massiivsemad kui mu senised töövahendid. Mind hoidis pikalt tagasi hirm kaameraid kogemata lõhkuda – mida rohkem uurisin, seda enam leidsin, et Makina puhul on tegu väga hapra ja ka kalli kaameraga. Kuna iga väljasõit Viljandisse nõudis palju ajalist, psüühilist ja füüsilist ressursi, tahtsin olla tulemuses kindel, mistõttu eelistasin võttepaigal pikalt isiklikku 35mm kaamerat.

Tegin keskformaatkameratel katseid ja viisin läbi ilmutusprotsesse, kuni tundsin end piisavalt mugavalt, et viia kaamerad päevakeskuse keskkonda. Näiteks pildistasin Makinaga maju Tähtvere linnaosas, kuhu projekti alguses kolisin. Mu jaoks oli äärmiselt raske filmi “raisata” pildistades midagi elutut nagu hooned. Varustuse hulka lisandus ka valgusmõõdik *Gossen Digisix 2*, kuna mõlemad kaamerad on täis mehaanilised. Armastan kaameraga aga väga lähedale minna, mistõttu tunnen, et pean antud kaamerate puhul teise väljundi leidma nagu grupipildid või vaikelu.

Fotofilm, mida põhiliselt kasutasin, oli Ilford HP5+. Filmi soovitas mulle õppejõud Toomas Kalve, öeldes, et tegu on erinevates valgusoludes väga paindliku filmiga. Ka filmi teralisus ühtis mu isikliku maitsega. Kompaktkameras kasutasin valdavalt Rollei RPX 400 ja Superpan 200 filme. Lisaks kasutasin tavapärase HC-110 ilmuti asemel ATOMAL 49 ilmutit, mille kasutamine toob varjualadelt rohkem detaile esile ning üldine tulemus jääb pehmem. Kokku kasutasin pea 10 liitrit ilmutit, käsi-ilmutasin projekti jaoks ligikaudu 30 filmi, lisaks veel filmirullid, millele pildistasin väljaspool päevakeskust.

3.2 Suhe pildistatavatega

Kandsin endaga kaamerat alati kaasas, et tabada võimalikult palju õiget momenti, aga ka eesmärgiga, et pildistatavad harjuksid, et kaamera on justkui osa minust. Minu soov oli

päevakeskuse liikmeid tundma õppida, et tekiks mõlemapoolne usaldus ja turvatunne. Uue inimese puhul küsisin alati nõusolekut pildistamiseks, samuti seletasin, mida ma teen ning lubasin soovi korral ka enda töövahendeid uurida.

Kõige toredam oli projekti vältel näha, kuidas päevakeskuse liikmed, kes kaamerat esimestel päevadel pelgasid, olid aja möödudes valmis enese initsiatiivil pildile jääma. Andsin aega neile, kes tundsid ennast häbelikumalt, keskendudes neile, kes olid pildistamisega koheselt nõus. Leidus ka neid, kes võtsid pildile jäämist äärmiselt tõsiselt ja manitsesid osavõtlikult teisigi liikmeid paigal püsima ja kaamerasse vaatama. Üks liige lausa teatas uhkelt, et aitab mul tööd teha.

Olin fotograafina valdavalt jälgija positsioonis, kuid mida aeg edasi, seda rohkem sekkusin pilti, nähes põnevat momenti või valgusolusid. Mõnikord palusin olukordi vahetult ka taaslavastada, näiteks paaridel uuesti kallistada ja koos poseerida, liikmetel üksteisele asju ulatada, enda valminud joonistust või meistritööd mulle näidata. Minu soov oli ka kõigist pildistatavatest saada neutraalsel tasuta lihtne portreefoto, mille puhul palusin neid akna kõrvale toolil istuma. Püüdsin vältida esinemist kaamera ees, et pildid ei tuleks liialt poseeritud – keeldusin pilti tegemast, kui üksteisele pähe sarvi tehti.

Püüdsin kategoriseerida päevakeskuse mitmeid tegevusi nagu näiteks laulmine, võimlemine, söögitegemine, lauamängud, meisterdamine, koristamine, tantsimine, kevade poole ka väljasõidud ja jalutamine õues. Õppisin tundma keskuse enda päevarütmi ja liikmete rutiine. Armastasin siiski eelkõige vaikseid päevi, kui midagi suurt nagu ei toimunudki. Koos logeledes nalja viskamine andis mulle võimaluse liikmeid süvitsi tundma õppida. Ühel hetkel otsustasin, et soovin keskenduda külaskäigu jooksul süvitsi ühele kuni kahele inimesele korraga ning neid portreteerida.

Ka ruumid inspireerisid mind omal moel. Kõige põnevam ruum oli käsitöötuba, mis enda asjade rohkuse tõttu alati niivõrd paeluvalt mõjus. Rasvakriidid, vildikad, värvipaberid, vildist tutsakad, lõngajupid, liimpüstolid – neist kõigist oli iga nädal midagi uut ja huvitavat valmistatud. Lisaks oli antud ruumis ka kaks suurt akent, mis tagas head valgusolud isegi kõige sombusemal päeval. Suures saalis mängisid põnevalt valgusega tüllist kardinad, mis tekitasid üle ruumi sirguvaid valguslaike. Mänguruumis oli jällegi kaks suurt akent ja pehmed diivanid, kuhu koguneti vabadel hetkedel istuma. Riiul täis

mängukarpe ja puslesid mõjusid jällegi huvitava dekoorina. Söögisaaalis laiutas piki seina kriiditahvel, mille värske päevakava alati kõige esimesena üles pildistasin.

Aja jooksul hakkasin postkastist leidma lõbusaid kirju päevakeskuse asukatelt ning kuulma, kuidas minu kohta päritakse. Üks liige õppis mu nime õigesti hääldama. Ave, kuuldes mu nime korduvalt valesti ja valesti, kirjutas paberile pahuralt "A N D R A", mille pealt teine trükitähti ükshaaval ette luges ning ekslikult ikka "Andrea" kokku sai. Selliseid toredaid momente juhtus igal külastusel niivõrd mitmeid, et mu hing naeris kui neid lugusid päevikusse üles märkides justkui uuesti läbi elasin.

Kogu pildistamise protsess oli niivõrd loomulik: tihti asusin liikmetega UNO maratone tegema, ühes käes mängukaardid, teises kaamera või leidsin end koos kõigiga võimlemisringist, söögisaalist lauda katmast, põrandaid pesemast, paberist tulpe lõikamast. Kui nädalast valida üks lemmik päev, siis see oli see päev, millal külastasin kaameraga päevakeskust. Minu elevus ja rõõm kasvas iga taaskohtumise üle ning püsis vaid sooritusärevus fotograafina.

Kerge on kiinduda kui end oodatult tunned. Kui projekti algul muretsesin, et kas mind omaks võetakse, siis nüüd mõistan, et see oli kõige väiksem asi, mille pärast oleksin pidanud muret tundma. Päeviku tekste lugedes näen, kui väga kardan projekti lõppu. Harjumusest pidada päevikut sai inspireeritud ka projekti nimi "Päevaraamat".

3.3 Protsess enne ja peale pildistamist

Pildistamisega alustasin 27. november 2024, mil külastasin Päevakeskust esimest korda, ning olin tagasi oodatud jõulupeole. Päevakeskus on avatud viiel päeval nädalas kell 08.00-16.00 ning suletud iga kuu viimasel reedel. Minu eesmärk oli keskust külastada vähemalt korra nädalas, võimalusel jääda paariks päevaks või kauemaks. Ööbisin ka Kauride või paari teise päevakeskuse liikme kodus. Projekti alguspäevil ööbisin Viljandi hostelis Inger, mille nime sarnasus Vingeriga mind ikka ja jälle muigama paneb. Edaspidi on lisandunud ka võimalus ööbida päevakeskuses kohapeal.

Keskmiselt pildistasin kolm kokkuhoidlikku filmirulli päevas. Võimaluse korral oleksin soovinud veelgi rohkem pildistada, samas tundsin, et see on paras kogus, mis sundis aega

maha võtma ja pilti ootama. Mingil momendil tundsin ennast ka hästi siis, mil vaid rulli või kahega naasesin, kuna teadvustasin endale, et pildistamise protsess jätkub ka peale lõpetamist, valgusolud ajas vaid paranevad ning olen juba teinud pilte, mille üle fotograafina väga uhke olen.

Ilmutasin korraga viis 35mm filmi või neli 120mm filmi, et mitte ilmutit raisata. Keskmiselt kulus ühe filmi ilmutamisele pool tundi, lisaks kuivatus, puhastamine ja arhiveerimine. Soovisin vältida ilmutusprotsessi masinlikuks muutumist: mängisin ilmutamise aja ja kangusastmetega, mistõttu ilmutasin iga rulli üksikshaaval eraldi tankis.

Enne uuesti pildistamist võtsin eraldi päeva skaneerimise jaoks. Soovisin saada ülevaadet õnnestunud ja ebaõnnestunud piltidest ning tegin märkmeid, millele uuel korral tähelepanu pöörata. Mõistsin ajas, milliseid kaamera sätteid kindlas ruumis kasutada, kus rohkem säritada, kus vähem. Näiteks kõige keerulisem ruum oli söögiruum, kus puudusid aknad ja oli väga ere, kuid hüplik tehisvalgus. Pilte skaneerisin kooli Epson 700 skänneriga. Hiljem kasutasin VALOI 360 skaneerimise süsteemi. Ülesvõtted tegin Canon R6 kaameraga, millele lisasin 100mm makroobjektiivi. Viimane komplekt tagas kordades kiirema ja ka kavliteetsema tulemuse.

Kogu projekti vältel juhendajatega piltide tagasisidestamine oli samuti väga oluline osa kogu protsessist. Videokõned, kohtumised silmast-silma ning väljatrükid paberil andsid mulle enesekindlust ja mõtteid, millises suunas liikuda. Tundsin, et saan igal momendil nõu küsida ning olin elevil jagades enda edasimineku ja tundsin end hoitud, kui oli tagasilööke.

Tuli ette ka ebaõnnestumisi ja valusaid tehnilisi vigu: näiteks ei kinnitanud ma korralikult aastavahetuse hommikul tehtud negatiive perekond Kauridest ning tänaseks on tehtud fotodest alles vaid esmane skaneering. (Lisa 3) Analooget protsessid on äärmiselt aeglased ja kulukad ning üldjuhul tagasipöördumatud, mistõttu lisas see kogu projektile väga suurt lisapinget, kuid ma ei kaalunud hetkekski digifoto kasutuselevõttu.

Keskkond, kus pildistan, toob endaga kaasa palju väljakutseid. Projekti edukas elluviimine tähendab intensiivset pühendumist nii vaimselt kui ka füüsiliselt, lisaks väga suurt ajalist ja rahalist investeeringut. Näen, et ilma lisatoetuseta pole võimalik projekti kunstiliselt kõrgel tasemel teostada. Olen küsinud Eesti Kultuurkapitali kujutava ja rakenduskunsti

sihtkapitalist loometöötasu ja sõidutoetust ning saanud seni sõidukulude 300 eurot, mis on aidanud kakskümmend edasi-tagasi sõidukorda Tartu ja Viljandi vahel.

Fotofilm on seni aga antud projekti peamine kuluallikas. Kasutan valdavalt Ilford HP5+ fotofilmi, mida tellin hulgi Saksamaalt Fotoimpex.com lehelt, hinnaga 9.50 eurot tükk, (lisaks käibemaks ja postikulu). Kui keskmiselt pildistan kokku kaks kuni kolm filmirulli päevas, siis toetuse korral saaksin suurendada piltide hulka ühe pildistamise kohta. Lisaks võimaldaks lisarahastus eksperimenteerida värvifilmiga, mis on mustvalge fotofilmiga võrreldes veelgi kallim. Just rahaliste vahendite puudumine fotofilmi varumisel on mind pannud tegema kompromisse, kui palju saan keskust kaameraga igakuiselt külastada.

3.4 Lõplik pildivalik

Projekti jooksul tekkisid kindlad fotod, mida teadsin, et soovin galeriis esitleda. Tahtsin, et fotokarbis oleks vähemalt üks foto igast päevakeskuse liikmest, kellega olen suuremal määral kokku puutunud. See püstitas ka eesmärgi maikuu viimastel nädalatel pildistada liikmeid, kellest mul veel “seda õiget” fotot polnud. Põnevust lisan ka asjaolu, et osade liikmetega tutvusin alles aprilli või maikuu esimestel nädalatel – osad liikmed ei käi päevakeskuses igapäevaselt või käivad väga harva.

Tahtsin näidata kõigi märgilisi omadusi ja positiivseid külgi: kes armastas joonistamist, kes laulmist – oluline, et see kajastuks ka fotodelt. Igal inimesel oli see oma kiiks, mille soovisin üles leida. Armastus ja sõprussuhted olid samuti mu kaamera jaoks väga paeluvad. Tundsin, et minu kohalolu ei mõjuta paaride õrna momenti ja rõõmustasin, et olin lubatud hetke jäädvustama.

Kui keegi hoidis rohkem omaette, pildistasin distantsilt nagu piiluksin läbi asjade või inimeste. Tahtsin, et kõik liikmed tunneksid ennast oma valitud meelispaigas võimalikult mugavalt, ilma et ma pidevalt sekkuksin. Kõigil oli justkui oma koht nagu nimesiltidega söögisaali toolid, kuhu kindla peale koguneti – kes mängis rohkem arvutimänge ja istus arvuti taga, kes armastas nõusid pesta ja toimetas köögis või tundis rõõmu saalis akordioni mängimisest. See kõik oli minu jaoks ajas äärmiselt põnev märgata ja kaameraga tabada.

Mulle on oluline, et piltide tõlgendamine ei toimuks kontekstist välja rebitult. Vältisin piltide tegemist, mis võivad päevakeskuse liikmeid alandada või näidata neid halvemas valguses. Jälgisin miimikat ning kehahoiakuid, teinekord korrastasin riietust. Hoidusin pildi tegemisest kui nägin, et kellelgi on näiteks kõht paljas või suunurgast niriseb suppi. See polnud moment, mida soovisin tabada.

Kõigi liikmetega, kes olid nõus projektis osalema ja pildile jääma sai allkirjastatud leping, mille aitas koostada Kõrgem Kunstikool Pallas. Valdav enamus liikmeid ja nende eestkostjad olid projekti suhtes väga positiivselt meelestatud ning eitav vastus tuli vaid ühelt inimeselt.

3.5 Väljapanek ja esitus galeriis

Otsustasin valikut fotosid esitleda fotokarbis. Esiteks on karp samm lähemale raamatule, mis on minu lõppeesmärk. Nõnda dikteerin justkui fotode vaatamise järjekorda sarnaselt raamatule ja minu ees on midagi käega katsutavat, mida ma saan nagu raamatus olevaid lehekülgi lehitseda. Samuti inspireeris mind töö kooli pimikus, mis on täis vanu nõukogudeaegseid fotopaberikarpe. Need enda rustikaalse välimusega tabasid mu pilku – armastan kõike, millel on veidi ajaloolist hõngu juures.

“Päevaraamat” fotokarp mõõdus 31,5x41,5 cm valmis koostöös kunstnik Lennart Mändiga. Tahtsin lisada projektile värvi ja otsustasin rohekat tooni kalinguri kasuks. Lisamaks sümboolset väärtust on karbile trükitud tekst kirjutatud päevakeskuse liikme poolt. Kuna tema igahommikune ülesanne oli kirjutada päevakava keskuse tahvlile, palusin tal kirjutada valitud tekst paberile ning skanneerisin ja digitaliseerin selle.

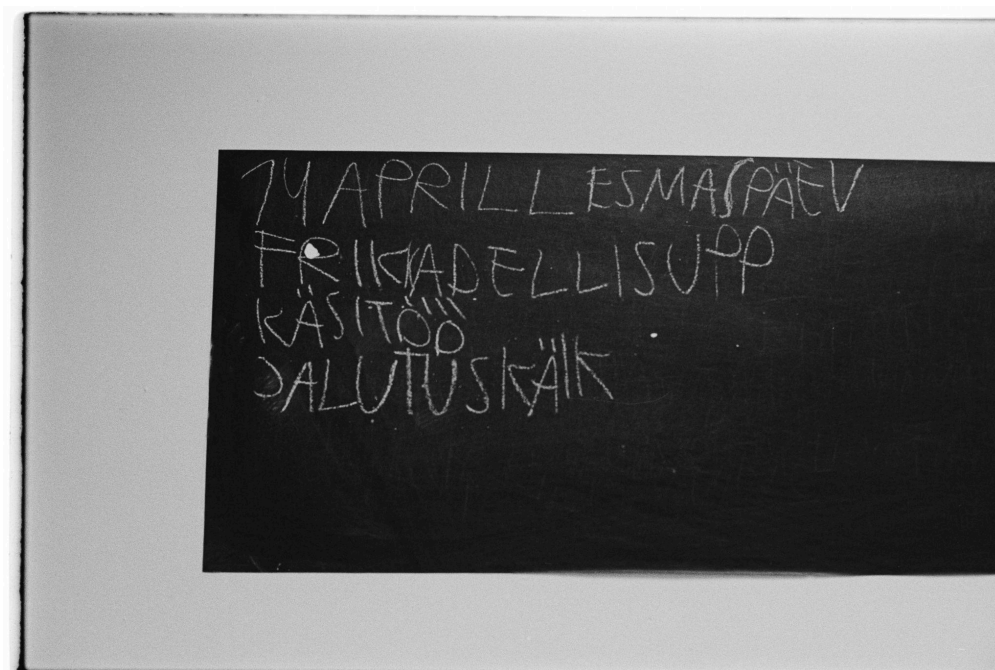

Foto 3.5.1 Päevakeskuse tahvel, 14. aprill päevakava

Lisaks soovin enda lõputööga avaldada austust Diane Arbusi loomingule, kes 1971. aastal esitles enda portfooliot just nimelt karbi kujul: "*A Box of Ten Photographs*". See oli üks viimaseid projekte, millega Arbus enne oma surma tegeles. Arbusi portfoolio muutis radikaalselt fotograafia ideed ja tõstis selle kunstivormi staatust. Nende fotode hulgas on ikoonilised identsed kaksikud ja noor Brooklyni perekond, kes läheb pühapäevasele väljasõidule (Zwirner, 2023).

4. HAAVATAVATE INIMGRUPPIDE PILDISTAMINE

Selles peatükis käsitletakse eetika küsimusi, mis puudutavad haavatavate inimgruppide pildistamist. Mõtisklen Sontagi raamatu “Fotograafiast” (2006) ainetel Diane Arbusi loomingu üle. Sontagi arutlused võimaldavad süvitsi mõista, kuidas foto võib samaaegselt subjekti nii dokumenteerida kui ka ekspluateerida. Lisaks toon välja fotograafe, kelle looming marginaalseid inimgruppe puudutab. Seejuures on märkimisväärne, et igaüks neist suurkujudest on riskinud enese tervise, heaolu või tehnikaga, et saada soovitud tulemus.

4.1 Haavatavuse pildistamine

Akadeemik ja kriitik Susan Sontag on kirjutanud hulgaliselt raamatuid ja võtnud sõna fotograafia ja eetika teemadel. Just Sontagi kriitika kannatusi kujutavatele fotodele avaldas 1980. aastate fotograafidele märkimisväärset mõju (Tammi, 2017:22). Sontagi kirjatükid panid kahtluse alla fotograafide kavatsused ning kutsusid neid subjektide valikul endale otsa vaatama. Tema sõnul ei eristu fotograafi tegevus enamasti ähmasest balansseerimisest kunsti ja tõe vahel: “Isegi kui fotograafid on eriti kiivalt tegelikkuse kajastamise peal väljas, kummitavad neid ikka maitse ja südametunnistuse vaikivad imperatiivid” (Sontag, 2006:14).

Teisisõnu: fotograaf ei saa olla kunagi enda loomingu puhul erapooletu. Ehkki mõnes mõttes püüab fotoaparaat tõepoolest tegelikkust, mitte lihtsalt ei tõlgenda seda, usub kriitik, et fotod on samavõrd palju maailma tõlgendused kui maalid ja joonistused. “Need juhud, kui pildistamine toimub suhteliselt valimatult või pildistaja iseennast varju jätab, ei vähenda kogu ettevõtmise didaktilisust” (Sontag, 2006:15). Näiteks Walker Evansi tuntud metroo seeria puhul, kus mees seisis tunde püsti, kaamera piilumas kuuenööbi vahelt, distantspäästik jooksmas peopessa, ei aima ükski kaasreisija, et temast tehakse pilti. “Fotosalvestise passiivsus – ja kõikehaaravus – ongi tema agressiivne sõnum” (Sontag, 2006:15). Töövahendite ja lähenemisviisidega näitab fotograaf selgelt oma suhtumist või selle puudumist subjekti.

Foto šokeerivuse puhul on oluline selle uudsus. Sontag kirjutab, et pidev kannatuste ja sõja voog mõjub tuimestavalt ning fotod kannatustest tekitavad inimestes passiivsust, selle

asemel, et julgustada sotsiaalset tegutsemist (Sontag, 2006: 29). Andy Warhol, kelle “*White Burning Car III*” kordab fotot avariisse sattunud ja põlevast autost, ütles 1960. aastatel antud intervjuus, et jubedad fotod kaotavad oma efekti kui neid ikka ja jälle korratakse. Sama kehtib ka pornograafiliste piltide kuvamise puhul (Tammi, 2017: 29).

Sontag aplodeerib August Sanderi erapooletusele ning kritiseerib Arbuse stiili subjektide pildistamisel ja nende valikut: “Võrrelge tema 1930. aasta fotot “Tsirkuseartistid” Diane Arbusi etüüdidega tsirkuseartistidest või Lisette Modeli poolilmategelaste portreedega. Inimesed on näoga Sanderi kaamera suunas nagu ka Modeli ja Arbusi fotodel, kuid nende pilk pole intiimne, paljastav. Sander ei otsinud saladusi, ta jäädvustas tüüpilist. Ühiskond ei kätke salapära” (Sontag, 2006: 72).

Neid teemasid käsitledes tekib paratamatult küsimus: kas fotograafi isiklik agenda, eristuv käekiri või suurendatud huvi teatud inimgrupi vastu muudab töö eetiliselt küsitavaks? Kohati näib, nagu oleks ühiskond vaikimisi määratlenud, milline foto on aktsepteeritav ja milline mitte. Eriti probleemivaba tundub olukord olevat siis, kui fotodel on kujutatud kõrged ühiskonnategelased: poliitikud, kultuurieliit, intellektuaalid ning kui töö on teostatud tehniliselt laitmatult ja „klassikaliselt“.

Sanderi kasuks räägib asjaolu, justkui oleks tema fotod tehtud teaduslikust vaatenurgast ja nende tõeliseks aineseks polnud indiviidid, vaid ühiskonnakorraldus. Sanderi “20. sajandi inimesed” hõlmas seitset inimrühma, mis kajastasid kehtivat ühiskondliku korda: “Talunik”, “Oskustööline”, “Naine”, “Klassid ja elukutsed”, “Kunstnikud”, “Linn” ja “Viimased inimesed” (Michaels, 2015:145). Kogumikud sisaldavad inimesi, kes kuuluvad ka fotograafia samasse klassi. Talunike, juristide ja teiste portreede hulgast leiab Sanderi enda foto. Fotograafi portree paigutus juhuslike inimrühmade vahele demonstreerib klassipositsiooni ebaolulisust (Michaels, 2015: 145).

Sanderi seitsmes köide “Viimased inimesed” (esialgse nimega “*Idiots, the Sick, the Insane and Matter*”) koondab haigeid surivoodil, vanureid, puudega või muul moel ühiskonnas kõrvale jäänud inimesi. Justkui oleks puue või ränk haigus ainuke, mille järgi antud inimest kategoriseerida saab. Ühiskond ei ole üks, ka mitte Sanderi kaamera läbi. “Viimased inimesed” sisaldab valdavalt pimedate instituudis tehtud pilte. Projekti ehedusele viitab aga raamatu viimane foto Sanderi poja Erichi surimaskist. Taaskord on kunstnik jaganud killukest endast.

Sontag usub, et mõned fotograafid asuvad ametisse teadlasena, teised moralistina: “Teadlased teevad maailmas inventuuri, moralistid keskenduvad rasketele juhtumitele” (Sontag, 2006: 72). Erinevalt teistest omaaegsetest dokumentaalfotograafidest, kes nautisid juhusid või juhuslikke sündmusi, hõlmasid Arbuse otsingud oma subjektide kohta ulatuslikke uuringuid. Küllastades oma katsealuste kodusid või kohti, kus nad käisid ja tundes tõelist huvi nende elu vastu. Nõnda suutis Arbus oma fotodele lisada käegakatsutavat intiimsust ja kiindumust (Mar, 2025).

Kõrvutan Diane Arbusi “*Untitled*” sarjast foto August Sanderi ”Viimased inimesed” kogust fotoga, et mõista, miks Arbusi looming tekitab sagedamini eetilisi küsimusi. Vaadates “*Untitled*” sarja fotode vormilisi aspekte, leian, et Arbusel ei eristanud inimesi, keda ta pildistas ega tundnud neile kuidagi kaasa. Ta jäädvustas iga portree alati sama otsevaatega, pilk suunatud kaamerasse: madalale asetatud objektiiv võib tähendada kangelaslikkust, kõrge asetus muudab objekti aga väiksemaks.

Sanderi fotode puhul tuleb välja kompositsiooniline lugupidamine subjekti suhtes, kelle kehahoiak on enamasti neutraalne või väärikas. Fotode puhul on näha, kuidas fotograaf kohandab enda pildistamisstiili vastavalt inimese positsioonile ühiskonnas. Haritlasi, jõukamaid ja kõrgema staatusega inimesi on pildistatud valdavalt lähedalt, ilma rekvisiitideta, üldjuhul neutraalsel või valgel taustal. Sellele vastanduvad fotod vaesematest või töörahva hulka kuuluvatest inimestest, keda on jäädvustatud neile omases keskkonnas – töö juures, kodus või muus argielulises ruumis. Keskkond kõneleb siin sageli sama palju kui subjekt ise. Fotodel on aga igaüks omal kohal, inimene pole kunagi kehvasti või eksinud olekuga kaadrisse jäänud (Sontag, 2006: 74).

Oskus omistada ängi, veidrust ja vaimuhaigust igale inimesele, võib olla mõjutatud tõsiasjast, et Arbusi inspiratsiooni allikaks oli Weegee looming, kes oli tuntud oma kuriteo ja õnnetusohvrite piltidega 1940datel (Sontag, 2006:57). Mõlema fotodel on tunda märkimisväärselt sarnast süngust, fotod teevad iseäranis põnevaks kompositsiooni reeglitele mitte allumine. Arbusele saab ette heita, et tema fotodel muutusid ka kõige argisemad inimesed visuaalseks vaatamänguks.

Foto 4.2 Diane Arbus, *"Untitled"*, 1970–71

Foto 4.1 August Sander, *"Blind Children"*, ligikaudu 1930

Taolist kategoriseerimist nagu Sanderi puhul, Arbuse juures välja tuua ei saa: ühtviisi pildistas naine, nii lihtsalt ameeriklast kui ka tsirkuseartisti. Mitteeristav käekiri subjektide pildistamisel tuleb esile ka kui vaadelda Arbuse varasemat loomingut moefotograafina – iga foto on Arbusele omaselt kummastav. Usun, et subjektide valikul lähenes Arbus eelkõige isiklikust kontaktist inimese endaga. Nähes kellegi juures midagi visuaalset kõnekat, oli see stiimul, mis pani kusntniku kaamera järele haarama.

Enda portfoolios "*A Box of Ten Photographs*" toob Arbus välja kümnest fotost koosneva paremiku. Fotode hulgast leiab liliputi, gigantse mehe pereringis ja nudistidest paari, kuid eranditult igale pildile viidates ei saa otsida marginaalset inimgruppi. Erilisusele mõne subjekti puhul viitab vaid nende riietus või selle puudumine. Ühel fotol kümnest on näha eluruumi, mille põhjal saab vaataja teha teha vaid oletusi, kellel tuba kuulub. Omamoodi veider saab öelda küll – näiteks poisi kohta, kes on ühinenud sõjapooldajate rongkäiguga, peas õlgkübar ja rinnas märk "Pommitage Hanoi".

4.2 Marginaalseid näiteid fotoajaloost

4.2.1 Larry Clark

Alati kaameraga varustatud Clark tegi märkimisväärselt intiimseid pilte oma uimasteid tarvivate sõpruskonnast. "Kui olin 16-aastane, hakkasin amfetamiini tarbima. Tarbisin oma sõpradega iga päev kolm aastat ja siis lahkusin linnast, kuid olen aastate jooksul sinna tagasi läinud. Kui nõi läheb sisse, ei tule see kunagi välja." (O'Hagan, 2014).

Clark polnud pelgalt jälgija, vaid sündmuste osaline. Ta ei elanud ainult kujutatud teismelistega koos, vaid tarvitas koos narkootikume, magas nendega ja kaasas end fotodele – kogetu andis teostele autentsuse. Piltidel on esiplaanil narkootikumide kuritarvitamine ja ümbritsev kultuur (peamiselt relvad ja seks), mille osa Clark ise oli: ta katsetas 16-aastaselt amfetamiinidega ja 20-aastaselt oli ta jõudnud heroiinini (Whitfield, 2024).

Clark'i loomingut vaadates taban end tihti tundelt, et olen fotograafina jäänud liiga passiivseks – justkui ainult jälgijaks, mitte aktiivseks osaliseks. See tunne tekib eriti olukordades, kus pildistan inimesi haavatavas seisundis – näiteks siis, kui nad ei ole kõige kainemas olekus. Tekivad mõtted: kas minu enda kainus või distantseeritus sellistes hetkedes muudab fotod vähem autentsemaks? Kas distants on eetiline kaitse või takistus?

Foto 4.2.1 “Billy Mann holding Timmy Tarr's arm”, 1943

4.2.2 Mary Ellen Mark

1983. aastal kohtas fotokunstnik Mary Ellen Mark 13-aastase tüdruku Eriniga – tänavanimena “Tiny”, kes põgenes raskest kodusest elust ja elas Washingtoni osariigis Seattle'i tänavatel. Tiny töötas prostituudina, et lubada endale toitu, ajutist peavarju ja nipsasjakesi. “Ma tahan olla tõeliselt rikas,” ütles Tiny 1983. aastal Markile, “ja elada farmis hobustega, kes on mu lemmikud loomad... ja mul on kolm või rohkem jahti... ja teemante ja juveele ja kõike muud” (Reynolds, 2015).

Kuni enda surmani 2015. aastal, taaskohtus ja pildistas Mark Erinit ja tema kasvavat perekonda. Ligi 30 aastat kestnud sõprus ja koostöö lasi Markil tabada siiraid ja vahetuid kaadreid Erini lastest ja tema igapäevaelust. Kaamera dokumenteeritud elu oli täis rasedusi, sõltuvusi, armastust ja kaootilist argipäeva. Mark ise sõnastas nende suhte intiimsust sõnadega: „Iga kord, kui ma teda vaatama lähen, on tunne, justkui polekski kunagi lahkunud. Ma võtan kaamera ja hakkan pildistama” (Mark, 2003).

Foto 4.2.2 Mary Ellen Mark, *"Tiny pregnant with Daylon"*, 1985

3.2.3 Richard Billingham

Vaadates Richard Billinghami loomingut, mõtlen sageli omaenda vanemate ja lapsepõlvkogemuste peale. Olen varasemalt kadestanud eakaaslast, kes uhkustasid, et kasvasid üles kuulates biitleid või kelle vanemad olid suured punkliikumise austajad. Minu lapsepõlve helitaustaks oli ansambel Meie Mees, ladina-ameerika seebiseriaalid õhtusöögi kõrvale ja hilisõhtune "Võsareporter". Tol ajal tundusid need elemendid justkui kultuuriline "puudujääk" või midagi piinlikku, mida oli raske omaks võtta.

Tagantjärele mõistan aga, kui palju need kogemused on kujundanud minu tundlikkust, huumorimeelt ja visuaalset maailmatunnetust. See eklektiline ja kohati absurdne kultuuriline taust ei ole pelgalt mälestus, vaid kannab endas tähendust, mis peegeldub ka minu fotoloomes. Just see "napakas" segu on loonud mulle ainulaadse vaatepunkti, millest oma töös lähtuda.

Usun, et Richard Billinghami jaoks oli kaamera omamoodi kaitsekiip – vahend, mis võimaldas tal tulla toime oma vanemate süveneva alkoholismiga ning leida visuaalne väljund keerulisele kodusele olukorrale. Tema töödes ilmneb nii dokumenteeriv kui ka

terapeutiline mõõde. Billingham kasutas teadlikult odavat värvifilmi ja tugevat kaameravälku, mis rõhutasid kaadrite toorust ja intiimsust.

Nõnda jäädvustas ta sürrealistlikke kaadreid enda vanematest ja trobikond lemmikloomadest, kõik koos ühe katuse all elamas. 35mm filmikaameraga tehtud pildid võiksid kuuluda justkui igäühe perekonnaalbumisse, kuid lähemal vaatlusel on kaadrid täis vaesust ja valusat kaootilisust (Stone, 2024). Tugev kontrast tuttava ja häiriva vahel annab töödele erilise mõju.

Foto 3.2.3 Richard Billingham, "Kiss", 1994

4.3 Eneserefleksioon

Olen terve elu tundnud, et pean pingutama rohkem, et kompenseerida enda puuet ja siis olnud enese vastu karm kui sooritus ebaõnnestub. See projekt on olnud üks suur eneseületus igas mõttes. Ma pole tehniliselt taibukas inimene. Vähemalt nii sisendasin ma endale fotograafia õpingute esimesel aastal, kui tegin märkmeid päevikusse ISO ja säriaja mõistete kohta. Kõige suurem katsumus oli seljatada hirm aga pimikus töötamise ees. Ilma

“Päevaraamat” projektita poleks ma seda suutnud – tehtud fotod lihtsalt tähendavad mulle niivõrd palju.

Kui olin laps, siis pidin pildi jaoks alati kargud kellegi kätte andma – et need peita pildilt ära. Justkui olid kargud midagi väära, mis pildile ei sobi. See pani mind mõtlema, kuidas eemaldada pildilt midagi, mida ei saa ära võtta? Mida teha, kui sulle on puue justkui näkku kirjutatud? Kelle jaoks on seda vaja peita? Minu sisse tekkisid alati kahetised tunded projekti eetilise osas, kui viibisin niiõelda tervete ühiskonnas. Päevakeskuses kohapeal olles ei kahelnud ma kordagi enda motiivides ega mõelnud, et pildistamine oleks kuidagi väär.

Jagasin killukesi endast, lubades pildistatavatel saada osaks ka minu elust. Mulle said omaks isiklikud vestlused ja usaldatud saladused, palju valusaid ent ilusad hetki. Hetki, kus tardusin või ärritusin, kuid kõige enam hetki, kus tundsin rõõmu pildistamisest ning uhkust eneseteostusest. Mida enam õppisin tundma inimesi, keda jäädvustasin, seda rohkem tundsin luba enam pildistada. Perekont Kaure pildistades luban endale ka fotokunstnikuna rohkem. Lamades enda kunstliigesega uusaastaõöl Kauride köögi laminaadil, allapanuks vaid enda kampsun, tunnen veidrat elevust – minul on võimalus seda kõike jäädvustada!

Kui näen, et kellegi lemmiksöök on soojad vorstikuubikud majoneesiga, keegi vaatab arvutist saksakeelse dubleeringuga “Kirgede Tormi”, kuulab vabal hetkel läbisegi “*The Prodigy*” ja Maarja-Liis Ilusat, siis on see moment, mil mõtlen – täpselt see, mida olen otsinud! Mind huvitavad inimesed ja nende päris eripärad, mitte kas neil on kark, üks silm või digiloos psüühiline erivajadus. Piltides ja lugudes, mida kogun, on alati mingi põnev ühetaolisus, olenemata, kas olen haiglapalatis, öölokaalis või hoopis päevakeskuses.

KOKKUVÕTE

Lõputöö käigus valmis ulatuslik analoogfotode kogum Viljandi psüühiliste erivajadustega päevakeskus Vinger liikmetest. Olen aja jooksul loonud liikmetega personaalse sideme, mis on võimaldanud luua fotokoosluseid, mis on rohkemat kui kataloogitüüpi seeriad. Väljapanekul esitlen neist 20 suurendatud analoogfotot, (30.5x 40,6 cm) mis on eksponeeritud selleks spetsiaalselt valmistatud fotokarbis.

Pildistamisega alustasin novembris 2024. Soovin päevakeskuse korrapärast külastamist ning liikmete fotografeerimist jätkata vähemalt 2025. aasta oktoobri lõpuni, et saada terve aastaring täis. Antud vahemik – suvi ja varasügis on valgusolude poolest ka parim aeg, et luua põnevat ja kvaliteetset fotomaterjali.

Minu lõppeesmärgiks on fotoraamatu koostamine, mida saadaksid isiklikud tekstid. Raamatuga paralleelselt soovin korraldada fotonäitusi ning viia läbi raamatuesitlusi eri paigus üle Eesti. Soovin läbi fotoloome tõsta selle marginaalse ühiskonnagrupi kohta teadlikkust ja normaliseerida avalikkuse jaoks nende olemuslikku eripära.

Lõputöö formaat võimaldas mul testida töömahtu ja tööprotsesside ulatust ning kinnitas vajadust jätkata projektiga pikemas perspektiivis. Töö üheks eesmärgiks oli ka tehniline areng analoogfotograafia vallas. Esmakordselt kasutasin keskformaatkaamerat astudes sellega suure sammu kompaktkamera juurest edasi. Tööprotsessi käigus värskendasin teadmisi filmi ilmutamise ja fotode suurendamise vallas ning kohanesin pildistama mitmekülgses valgusoludes.

Lõputöö kirjalik osa koosneb neljast peatükist. Esimene keskendub minu autoripositsiooni kujunemisele. Teises peatükis kirjeldan kohtumisi Tartu ööelu jäädvustamisel ja entusiasmi lugude korjamise vastu. Kolmandas peatükis analüüsin praktilise töö protsessi: kasutatud tehnikaid, töövõtteid ja rutiini päevakeskuses. Viimases, neljandas peatükis süvenesin eeskätt küsimusse, kuidas kujutada fotograafias eetiliselt ja tundlikult marginaalseid või haavatavaid inimgrupe ning tõin välja haakuvaid autoreid fotoajaloost.

Lõputööd käsitlen kui olulist vaheetappi. Edasise arendustöö, fotoraamatu ja näituse valmimise, eelduseks on lisarahastuse leidmine ning koostöö toimetajaga, kes aitaks tekstimaterjali kompaktsemaks muuta. Rahastuse leidmisel avaneks võimalus valida

mitmekülgsemate materjalide ja esitusviiside hulgast, mis toetavad töö kunstilist ja sotsiaalset mõju.

SUMMARY

Visual Research Project “*The Daycare Diary*” portrays the everyday lives of individuals with mental special needs through the example of a day center in Viljandi. At the Vinger Day Center, I meet nearly twenty individuals whose stories and characters I get to know more closely with each visit. These encounters and stories are all completely unique yet ordinary. The aim of the thesis is to raise awareness about this marginalized societal group and normalize their inherent distinctiveness for the public.

During the practical work part, an extensive collection of analog photographs of the members of the Vinger Day Center in Viljandi was created. For the exhibition, I presented 20 enlarged photographs in the size of 30.5 x 40.6 cm in a specially made photo box. The photographing process will continue at least until autumn 2025, with the aim of publishing a comprehensive photobook. I consider the thesis as an work in progress of the entire project, which helps to achieve my ultimate goal.

The written part of the thesis consists of four parts. In the first, I provide an overview of my journey as a photographic artist so far. In the second chapter, I describe my encounters while capturing the nightlife of Tartu and my enthusiasm for collecting stories. The third chapter analyzes the entire practical part of the process. I describe which cameras I handled, which working methods I used, and what my work routine was before and after photographing. In the last, fourth chapter, I touch upon the ethical issues of photographing vulnerable groups of people and highlight examples from the history of photography that I found interesting for myself.

My works are often autobiographical, depicting myself, relationships with family or strangers. However, the photos always feature a person and a personal desire to show human relationships. Having grown up with a severe physical disability, I have found an interest in documentary photography and a calling to normalize disability through art during my studies. To better understand my authorial position, I studied professional literature concerning the photographing of marginalized and vulnerable groups. My focal points were critic Susan Sontag's book “*On Photography*”, and Maija Tammi's “*Sick Photography*”.

I wanted to challenge myself and develop technical skills in the field of analog photography. I took a big step out of my comfort zone by starting to use a medium format camera beside the compact camera I have been used to working with so far. I revived my knowledge of film developing and photo enlarging and adapted to photographing in diverse lighting conditions.

KASUTATUD KIRJANDUS

Sontag, S. (2006). *Fotograafia*. Tallinn: Tänapäev.

Michaels, W. B. (2015). *Ühiskondliku probleemi ilu*. Tallinn: EKA Kirjastus.

Tammi, M. (2017). *Sick Photogrpahy. Representations of Sickness in Art Photography*. Helsinki: Aalto University publication series.

ERM (2024). *Kellele kuulub öö?* [WWW] (23.05.25) [Link](#)

PallasFoto (2025.) *Minu lugu on minu lugu on minu lugu...* [WWW] (22.05.25) [Link](#)

Zwirner, D. (2018) *Diane Arbus Untitled: Press Release* [WWW] (27.05.25) [Link](#)

Zwirner, D. (2023). *Diane Arbus: A Box of Ten Photographs* [WWW] (07.04.25) [Link](#)

Mar, A. *Was Diane Arbus the Most Radical Photographer of the 20th Century?* [WWW] (12.04. 2025) [Link](#)

O'Hagan, S. (2014). *Larry Clark's photographs: 'Once the needle goes in, it never comes out* [WWW] (04.05.25) [Link](#)

Whitfield, Z. (2024). *50 Years On, Larry Clark Makes a “Delicate” New Edit of Tulsa* [WWW] (05.04.25) [Link](#)

Reynolds, C. (2015). *Mary Ellen Mark: Tiny, Streetwise Revisited* [WWW] (04.05.25) [Link](#)

Mark, M.E. *Mary Ellen Mark koduleht* [WWW] (04.05.25) [Link](#)

Stone, M.L (2024). *Booze, jigsaws and rainbows: revisiting Ray's a Laugh – in pictures* [WWW] (07.05.25) [Link](#)

Blind Children, (1930) August Sander [FOTO] (05.04.2025) [Link](#)

Untitled, (1970–71) Diane Arbus [FOTO] (05.04.2025) [Link](#)

Untitled, (Billy Mann holding Timmy Tarr's arm) (1943) Larry Clark [FOTO] (02.04.2025) [Link](#)

Tiny pregnant with Daylon, (1985) Mary Ellen Mark [FOTO] (12.03.2025) [Link](#)

Kiss, (1994) Richard Billingham [FOTO] (05.04.2025) [Link](#)

LISAD

Lisa 1

Kaure tutvustav tekst “Minu lugu on minu lugu on minu lugu on...” näituselt

6 aastat abielus olnud Allar ja Ave elavad Viljandi linna servas ühetoalises üürikorteris. Korter on täis erinevat organiseerimata personaalset kraami — pildikollaažid, kuivama pandud riided, telekapultide ja supipottide kogu. Põrandal on mitu virna Ave retseptiraamatuid, mille kokkuostmisel Allar armastavalt enda naist tõgab. Aknalaua all põõnab punutud korvis pere kolmas liige, kass Felix.

Ave (39) on pärit Moostest Põlvamaalt, Allar (34) Harjumaalt. Mõlemad kohtusid Astangul koos koolis käies, Avele jäi Allar koheselt silma. Tol hetkel käis Allar aga Ave sõbrannaga, järgnes lahkumine, ja ei läinud kaua, kui Allar juba Avele kolimisbussi maja ette tellis. Koos asuti elama Viljandisse, kus Allar oli oma elu üles ehitanud ja käis töölgil. Ka Ave proovis Allari töö juurde kaasa minna, talle anti puude ladumise eest viis eurot pihku ja öeldi, et ära enam tule. Ave on kätt proovinud veel kaubanduskeskuses tualettruumide puhastajana, kuid ka see töö oli katsumusterohke.

Ka esimesed ühised elupinna-tingimused andsid soovida: küll olid pesemisvõimalused kasinad, üürileandja probleemne või elati keldrikorrusel betoonpõrandaga korteris, kus kütmisest talvel kasu ei olnud. Samuti käisid hoolekandenasutuse inimesed pidevalt tüütuid kontrollseireid teostamas. Armunuid see aga ei heidutanud, mõlemad näevad olmetülidest kaugemale. “Lõpuks oled õnnelik, kui sul kõrval on keegi oma; olla armastatud kellegi poolt ja tunda armastust on parem kui tunda viha,” usub Ave. “Aja möödudes kaovad liblikad kõhust, jääb hoolimine ja üksteise mõistmine.” Allar, kellele meeldib inimolemust kõrvutada arvuti tarkvaraga leiab, et “suhe on investeering, millega kaasneb tohutu risk ja põrumisel ei saa lihtsalt Undo nuppu vajutada.”

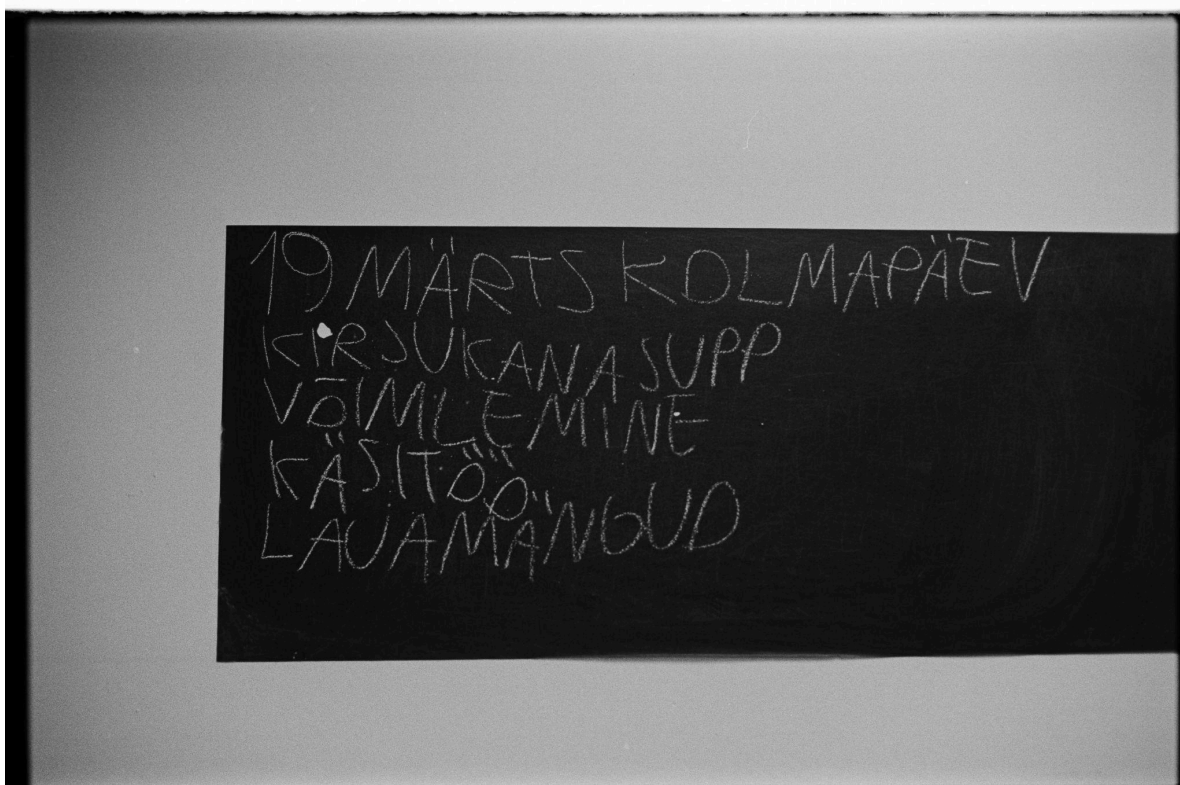
Suur loosimängudes osaleja Ave on saavutanud märkimisväärset hulgal võite. Kalendrid, raamatud ja emu rasvast salv on kõigest üksikud näited, mida saja kolmekümne viie võidu hulgast välja tuua. Viimane suurem võit oli aga ööbimine Pärnus Vilistra puhkemajas. Taolistest võimalustest võetakse maksimum nagu ka mõlema esimesest soojamaareisist Egiptusesse. Ave, kel on mitmeid terviseprobleeme ja õnnetusi elus juhtunud, kartis vaid lennuki õhku tõusmist, “kartsin oma kõrvade pärast väga, jõin piisavalt vett — see pidi aitama, et kõrvad lukku ei läheks.” Mõlemad meenutavad aga igatsusega kahte muretut nädalat selge taeva all.

Mõte abielluda tekkis paaril jalutades Viljandi Hansapäevadel. Tegu oli lihtsa registreerimisega, mida ühine tuttav aitas korralda. “Peale kahte aastat kihlust õitses Ave taas nagu vastarmunu”, meenutab Allar. Pulm ise oli aga tagasihoidlik. Paaripanek toimus Viljandi maavalitsuses, Ave kandis lilledega pikitud tumedat kleiti ja laulatuselt ei puudnud traditsioonilised sõrmused. Hiljem oli noorpaarile reserveeritud laud lauluväljaku läheduses ning valitud seltskonnaga tähistati pidupäeva ka ühises üürikodus. Oli väga ilus päev.

Ave ütleb, et probleem joomisega vallandus, kui ta armastatud jänes Volli suri vähki. Volli tuhk puistati ühiselt Viljandi lossimägedelt alla. Koos käiakse jänest mälestamas seal tänagi. Uhkelt ütleb Allar Avele “mu armas naine” ning haarab Ave käe, kes lossimägede serval seistes kramplikult kõrgust kardab — koos on julgem. Suured loomasõbrad on mõlemad: kui Felix vajab arstiabi või söök on otsas, siis tema jaoks leitakse raha alati. Ühiselt käiakse ka vana üürikodu juures Viljandi järve lähistel, et tervitada Potsut, vabaliikumisel olevat kassi, kes tihti ka nende toonast kodu väisas.

Allar ja Ave ütlevad ühisest suust, et lapsed neile väga meeldivad, kuid on järglaste saamise enda jaoks välistanud just oma puude ja majandusliku hakkamasaamise tõttu. Allar on nende peres see, kes rahaasjadel silma peal hoiab, ilma kipuks minema liialt laristamiseks. Koos käiakse iga päeva jalutamas, erilistate päevade puhul külastatakse aga mõlema lemmiklokaali Legend. Teineteise puhul hinnatakse vankumatut truudust ja vastastikust austust.

“Päevaraamat” valik fotosid

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

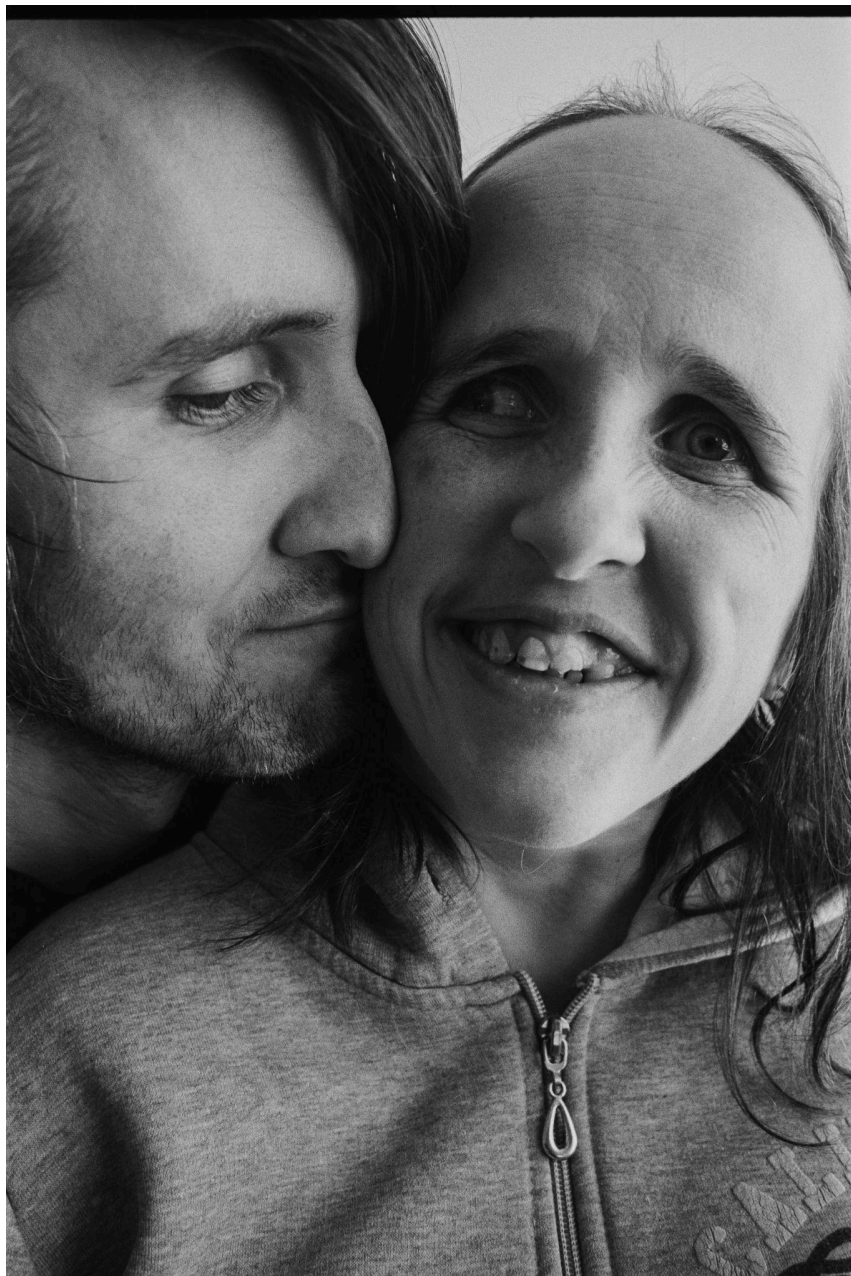
Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

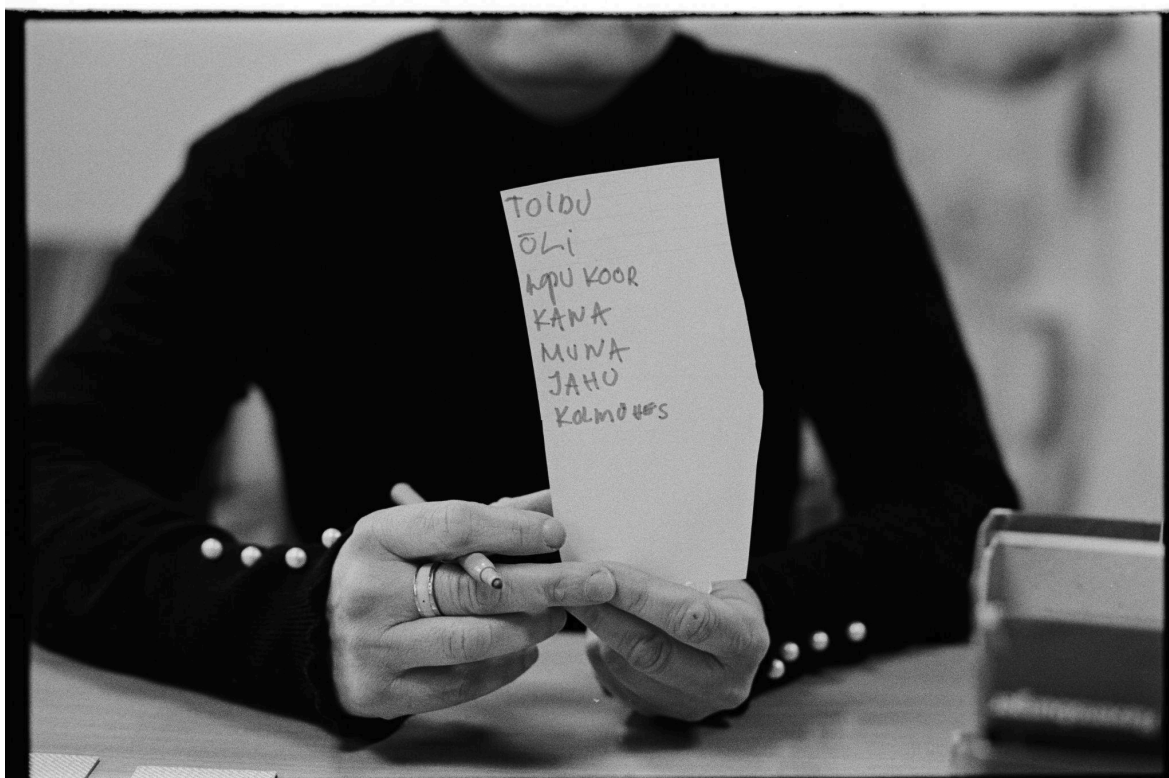
Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Lisa 2 (järg)

Uusaasta hommik Kauride juures

Lisa 3 (järg)

